

УКРАЇНА МІЖ РОСІЄЮ ТА ЗАХОДОМ

Формування ментального комплексу, пов'язаного з ідеєю прогресу, означало творення європейською цивілізацією нового виміру людського буття — спрямованість у краще майбутнє. В традиційному суспільстві, побудованому на циклічному господарюванні, цього виміру принципово не існувало, бо за усталеними уявленнями в майбутньому людину мало чекати те ж саме, що було в минулому і що є в її сучасному житті. Християнський есхатологізм вже націлював свідомість на всезагальне завершення буття світу й спасіння, що впливало на духовно-сміслові засади повсякденного життя людини, однак практичні схеми сприйняття людиною реальності залишалися по суті незмінними. Тільки утвердження засад раціонального мислення серед різних верств населення змусило суспільство шукати підходи до практичного планування бажаного майбутнього, тобто такого майбутнього, яке б відрізнялося від сучасності в ліпшу (в плані безпеки та можливостей для людини реалізувати себе) сторону.

Здатність етносу до самоорганізації та розвитку визначається особливостями його перцепції (сприйняття), історичної пам'яті, уяви, розуму, волі.

Коллективна пам'ять є формою зберігання значущої інформації, символів, образів, нормативних стереотипів, прецедентів тощо. Формою соціального контролю над пам'яттю є уживана в суспільстві та чи інша модель історичного опису (дискурс історії). Механізми соціальної перцепції зорієнтовані на селекцію значень і пов'язані з відображенням у свідомості певних фактів, подій, інформаційних даних тощо. Контроль над перцептивними структурами здійснюється за допомогою тієї чи іншої, прийнятної для більшості, моделі соціального порядку (дискурс влади). За участю соціальної уяви конструюється символічна реальність, визначаються смислові орієнтації й домінуючі цінності. Контроль над сферою смислу відбувається на основі тієї чи іншої моделі масової комунікації (публічний дискурс). Сферою дії суспільного розуму є різностороння критика існуючого соціального життя та пошук більш ефективних знань і цінностей, що його регулюють. Контроль над раціональністю здійснюється тією чи іншою формою епістемології (когнітивний дискурс). Соціокультурним механізмом, що певним чином спрямовує на ті чи інші дії націю-суб'єкт, є воля суб'єкта, тобто бажання та спроможність суб'єкта влаштувати власну долю згідно із власним баченням світу і свого

місця в ньому. Саме воля здійснює контроль над усіма іншими сферами діяльності суб'єкта. Та чи інша конфігурація усіх цих ментальних складових певної спільноти становить ментальний комплекс цієї спільноти, до якого, зрештою, прив'язана національна модель бачення світу, що має регулятивний вплив на організацію всього соціуму й здійснення відповідних внутрішньо- та зовнішньополітичних акцій.

На Сході й Заході Європи склалися різні конфігурації ментальних комплексів, у чомусь вони досить подібні (це виявляється у порівнянні їх з ісламським або конфуціанським комплексами), а в чомусь й істотно відмінні. Ці відмінності є ґрунтом для виникнення різноманітних бар'єрів для побудови спільного політичного, культурного та економічного життя Європи.

Так, на Сході домінує традиційна схема регулювання соціального життя за допомогою ієрархізованих владних відносин патронально-сервіального типу, яким підпорядковано все — і віра, і повсякденність. Сьогодні в Росії та значною мірою й в Україні ця модель набула редукованого вигляду — соціально-кланового, олігархічного устрою, в якому економіка і влада та частково — ідеологія тісно переплетені. А от на Заході відбувалося поступове нарощування горизонтальних диференціацій ментальності, кожен із сегментів якої набував самостійного значення. Це потребувало і потребує сьогодні постійних узгоджень і компромісів для встановлення того або іншого типу суспільної консолідації “знизу”.

Відповідно до сформованої на Сході схеми соціального порядку тут склалися досить сильні механізми маніпулювання формами історичної пам'яті (спогадами, що зафіксовані у традиціях тієї чи іншої групи та визначають її самоідентифікацію). За допомогою цих механізмів відбувається актуалізація одних і забуття інших значущих подій.

Домінування влади над суспільством потребує відповідної побудови соціальної пам'яті, яка легітимізує існуючу владу. Тому кожного разу у країні, де влада домінує над суспільством, зі зміною вождів, харизматичних лідерів або з появою деяких новацій влади історія переписується наново, а фактологічні документи або знищуються, або засекречуються. Конструювання систем образів і символів, призначених для соціального регулювання та забезпечення порядку, здійснюється також за ієрархічною схемою, яка передбачає існування вищих цінностей, потрібних для зміцнення існуючої влади, і нижчих цінностей, пов'язаних із суспільними інтересами. Правові механізми, що за своєю природою мають виконувати функцію врегулювання “горизонтальних” конфліктів, у такому суспільстві викривлюються по вертикалі та доповнюються механізмом так званого телефонного права.

Схеми соціального сприйняття (перцепції) “внутрішнього” і “зовнішнього”, задля збереження вигідної владі системи суспільних від-

носин будуються таким чином, щоб радикально відсіювати “чуже” та консервувати “своє”, звичне. Нарешті, раціональність у душі східних традицій також набуває досить містичного вигляду, оскільки головною функцією її стає пошук аргументів для обґрунтування пануючої міфологеми, а критика допускається лише у формах або засудження “чужого”, або розвінчання попередньої владної міфологеми.

Західний ментальний комплекс, навпаки, зорієнтований здебільшого на акумуляцію в суспільній пам’яті усієї можливої інформації та знань, набутих у ході соціального розвитку, на максимальне збереження документального архіву, на пошук нових тлумачень історії. Його уява конструює паралельні символічні світи, рівноправні у своїй значущості. Механізми перцепції варіативні й припускають абсорбцію будь-яких відмінних від визнаних, у тому числі й “чужих”, цінностей та символів за умови збереження права на їх раціональну критику. Суспільний розум налаштований на явно прагматичний лад і піддає критиці будь-які міфологеми.

Отже, розглядаючи Європейський світ у цілому, бачимо, що в ньому є два силових центри (два полюси), які визначають формування ціннісних параметрів життя та універсальних структур порядку, а також ментальних орієнтацій населення різних країн та їх угруповань. Ці полюси утворені й діють на принципово різних засадах: один — на засадах закритості, пригноблення особистості, стихійного колективізму, централізації, силових засобів вирішення конфліктів, ідеологізованості тощо, інший — на засадах відкритості, індивідуалізму, децентралізації, демократизму, комунікативності, раціональності.

У часовому вимірі (на вісі від минулого до майбутнього) ці обидва полюси притаманні будь-якому європейському суспільству: кожна країна рухається від закритих форм суспільства до відкритих, згідно зі своєю історичною долею. У просторовому вимірі ці полюси умовно можна розвести по краям вісі Захід — Схід.

Україна, як й інші країни Середньої Європи, і хронографічно, й географічно перебуває між цими двома полюсами. В часовому вимірі такий її стан є перехідним, а в просторовому — двовекторним. Сутність же новітніх трансформаційних процесів посткомуністичної доби полягає в руйнуванні бар’єрів між полюсами (культурних, економічних, політичних) у межах цілісного Європейського світу. Ці зміни відбуваються під впливом сил, що формують глобальну систему цивілізації — універсальний комунікаційний простір якісно нового рівня.

Подолати ці бар’єри буде неможливо, по-перше, без радикальних перетворень провідних схем східноєвропейського ментального комплексу — у напрямку посилення особистісних чинників, а по-друге, без корекції західноєвропейського ментального комплексу — у на-

прямку до загальноєвропейської єдності. Відповідно до цього має формуватися загальна соціокультурна модель історичної пам'яті, тобто така концепція історії, в якій домінуватимуть спільні теми і питання, а також — відповідні викликам сучасності механізми уяви та перцепції з якісно новою конфігурацією співвідношень: своє/чуже, внутрішнє/зовнішнє, верх/низ, центр/периферія тощо. Цього можна досягти лише через вдосконалення структур раціональності, на ґрунті чого й повинні вибудуватися схеми взаєморозуміння та багатопланової комунікації. Результатом цього процесу має бути формування цілісної європейської (в широкому розумінні) системи порядку, в якій належне місце займатимуть і Україна, і Росія як її структурні елементи.

Сучасний стан розвитку людства характеризується розширенням та поглибленням процесів глобалізації, що охопили на цей час майже всі країни світу та визначають головні тенденції світової економіки. В процесах глобалізації має знайти своє місце кожна країна, якщо вона прагне уникнути периферійної осібності й має намір досягти належного рівня добробуту, стабільного та безпечного життя.

Як свідчить сумний досвід колишнього СРСР, ізольована від світових технологій країна, навіть якщо вона сповна забезпечена усіма необхідними природними ресурсами, самотужки неспроможна забезпечити прогрес і неодмінно деградує.

Україна в кооперації з іншими народами може пройти свій шлях модернізації значно швидше та з меншими затратами. Україна, як і Росія та інші держави СНД, здійснює пошуки нових можливостей розвитку міждержавних зв'язків, які за своєю суттю мають відповідати її національним інтересам.

Глобалізація не позбавлена негативних наслідків, серед яких, зокрема, значна вразливість нерозвинених країн до світових валютних криз. Та зрозуміло, що все одно іншого шляху у цивілізаційного поступу не має й потрібно вживати усіх можливих заходів, аби максимально пом'якшити негативні сторони глобалізації.

Провідними рисами глобалізації є створення ефективних механізмів міжнародної кооперації та розподілу праці, а також впровадження новітніх технологічних й інформаційних систем, телекомунікацій, наукоємних виробництв. У сучасному світі головним багатством країни вважаються вже не тільки природні ресурси, як це було раніше, а й знання. Світом рухають передові технології. Навіть невелика країна, якщо вона спроможна забезпечити прорив у сфері знань, може досягти передових рубежів соціально-економічного розвитку і за рівнем життя випередити навіть світових економічних гігантів.

Україна з включенням її у процеси глобалізації, так само як і Росія, опинилася в числі найбільш вразливих країн. Відкритість обох держав

для вітрів світової економіки спричинила значний відтік ресурсів і капіталів за їхні межі, а не підготовлені до жорсткої конкуренції власні економічні системи почали занепадати. Це призвело до значного погіршення життєвого рівня населення обох країн і до зниження рівня безпеки їхніх громадян. Задля подолання деструктивних наслідків глобалізації Україні, як і Росії, слід якомога швидше завершити перехідний етап, оскільки в суспільствах перехідного стану значною мірою зберігаються форми життя, мислення та поведінки, що були притаманними старому суспільству, і тому такі суспільства відзначаються внутрішньою нестабільністю та виявляють однакову готовність як до сприйняття позитивних якостей нового життя, так і до переймання негативних сторін існуючих моделей розвитку.

Реальним підґрунтям свободи людини в цивілізованому суспільстві є право розпоряджатися собою та обмінювати продукти своєї праці згідно з суспільно визначеним порядком. Це право є найважливішим природним правом кожної людини. Належним чином побудоване суспільство надає кожному своєму членові певний спектр можливостей щодо реалізації цього права, і чим ширшим є коло цих можливостей, тим вищим вважається рівень свободи людини. Щоб повноцінно жити в сучасному суспільстві, своїми руками будувати власну долю, людина повинна мати відповідно сформовані психіку та свідомість і забезпечуватися з боку суспільства належними стимулами для діяльності та поліпшення життя. Людина мусить вміти мобілізувати власні зусилля на те, щоб зайняти у цьому світі активну позицію та знайти ефективні форми взаємодії з існуючим довкіллям — соціальним, культурним, а також природним середовищами.

Глобалізація кидає виклик особистості, включаючи особистість у нові системи відносин, які вимагають формування нових схем самоідентичності. Реалії сьогодення потребують від людини та суспільства нових форм мислення й поведінки, але ні людина, ні суспільство не в змозі змінитися в один день навіть на вимогу влади. В умовах перехідного періоду потрібно приймати як належне наявність у широких кіл населення “подвоєної” або “багатошарової” самоідентифікації, коли особистість не відцентрована належним чином, що, власне, й призводить до відчутних коливань суспільних настроїв то у бік прогресивних перетворень, то до ностальгії за минулим, а то й взагалі — до втечі від реальності. Ці процеси відбуваються як на рівні кожної окремої особи, так і на рівні емоцій та думок громадського загалу.

Процеси формування стабільного та впорядкованого світовідчуття громадянина — справа не одного покоління. Багато хто ще схильний ідентифікувати себе як “радянську людину” і не здатний адекватно сприймати нові реалії життя. Ці верстви населення потребують особливої уваги з боку держави, толерантного й виваженого до себе ставлення, бо серед них здебільшого — люди похилого віку, ветерани

війни та праці. Нове покоління демонструє більш гнучке мислення, прагнучи знайти орієнтації для побудови свого особистісного життя.

Україна, як і Росія, інтенсивно включається в процеси глобальної інформатизації. Зростає мережа телекомунікацій. Збільшується чисельність користувачів Internet. Значна частина національного суспільного інтелекту відволікається на задоволення потреб світової системи інформаційного забезпечення економічного життя. В умовах нерозвинутого інформаційного середовища це спричиняє загрозу перетворення країни на постачальника дешевого інформаційного продукту на світовий ринок без відповідних позитивних наслідків для розвитку її власної економіки. Водночас встановлюється зовнішній контроль над інформаційним простором такої країни.

Провідні країни світу, рівень розвинутої яких є масштабом для оцінки сучасного стану цивілізації, досягли високого технологічного й економічного розвитку завдяки створенню відповідних умов ефективною державною підтримкою потужного інтелектуального потенціалу. Відставання у цій сфері інших країн ставить їх у неабияку залежність від провідних країн і штовхає на шлях послаблення свого суверенітету. Інтелект, таким чином, слід розглядати як найважливіший стратегічний ресурс, що забезпечує необхідний рівень економічного розвитку. Прагнення підвищувати наукоємність національного продукту є запорукою суспільного поступу.

У процесі глобалізації і Україна, і Росія зіткнулися із вкрай гострою суперечністю: з одного боку, потреби становлення та зміцнення державності вимагають інтенсифікації процесів національно-культурного відродження, а з другого — процес модернізації соціально-економічної системи потребує найширшої відкритості та “інтернаціоналізації” країни, наслідком чого стає зростання небажаних впливів на неї з боку інших країн, що виявляється у поширенні негативних проявів масової культури, інтернаціонального криміналітету, наркобізнесу, напливові низькопробних товарів масового споживання тощо.

Однією з функцій культури є забезпечення взаєморозуміння людей. Особа почувається більш вільною, якщо вона здатна вільно спілкуватися з іншими (зокрема, й послуговуючись різними національними мовами). На рівні великих груп населення — соціальних груп, етносів, націй, релігійних громад — відсутність взаєморозуміння означає обмеження можливостей взаємодії, виникнення непередбачуваних ситуацій, де нерідко відстоювання “своїх” прав за рахунок прав інших — “чужих” — призводить до поширення соціальних і міжетнічних конфліктів, якими так рясніє сучасна доба й які, в кінцевому підсумку, призводять до знищення “чужих”, тобто — до відвертого геноциду.

Нова якість українського суспільства вимагає відповідної переоцінки системи його власних інтересів, які не можуть не відрізнитися від тих, що були у нього в часи залежності України від союзного центру. Збереження внутрішньополітичної стабільності та єдності нації — необхідна передумова суспільного прогресу. Тому зрозуміло, під час перехідного періоду, в якому все ще перебуває Україна, будь-який серйозний соціально-політичний конфлікт становить загрозу для суверенітету українського суспільства в цілому.

В Україні, як і, до речі, в Росії, пересічна людина відчувається досить невпевнено, живе сьогоdnішнім днем і не будує якихось планів на майбутнє. Вона скоріше схильна вичікувати, пливати за течією, аніж брати свою долю у власні руки. Такий стан дуже сильно заважає суспільно-економічному розвитку.

Умовою соціально-політичної безпеки людини в тій чи іншій сучасній розвиненій державі є усвідомлення усіма громадянами цієї держави цінностей демократичного суспільства та правової влади. Саме усвідомлення того, що все повинно підпорядковуватися законам, а не волі посадових осіб, відрізняє громадянське суспільство від тоталітарного.

У добу глобалізації кожна країна прагне мати високий авторитет у світі, бо від того, наскільки вона є надійним партнером залежить інтенсивність включення її в глобальні процеси. Від іміджу держави, зокрема, залежить і її привабливість для інвесторів.

Сучасному світові притаманна прискорена динаміка розвитку. Він змінюється на наших очах. Вимальовуються нові домінанти економічного, соціально-політичного, культурного розвитку людства, які визначатимуть риси майбутнього. На світову арену виходять нові держави та їх угруповання, що прагнуть утвердитися в геополітичному просторі, наслідком цього є зміни конфігурації міжнародних взаємин. Найбільш пріоритетне завдання України — увійти в багатомірний світ складних міжнародних взаємовідносин і знайти в ньому належне місце, яке відповідало б її потенціалу потужної європейської держави.

Геополітичні схеми, зокрема, і протистояння, і співпраці, відображають певні реалії сучасного світу, але як абстрактні конструкції їх слід сприймати з певними застереженнями. В цілому формування сучасного геополітичного простору визначається силовими лініями напруги, що виникають між сферою “порядку”, який ґрунтується на верховенстві закону, міжнародного права, пріоритетності прав та інтересів людини, і сферою “невпорядкованої” реальності, що їй протистоїть і виявляється у беззаконні, численних конфліктах, екологічних кризах, економічних злочинах тощо, — тобто в усіх негативних явищах, які загрожують безпеці, стабільності та розвитку людської цивілізації. Отже, саме в цьому сенсі можна говорити про основну

вісь конфронтації в сучасному світі. Протидія силам хаосу є найважливішим пріоритетом кожної держави, згідно з яким вибудовується система її зовнішньополітичних орієнтацій, ведуться пошуки партнерів і союзників. З позиції протидії деструктивним силам набувають реального змісту різні вектори нашої зовнішньої політики.

Проблема геополітичного вибору може бути окреслена не тільки в площині багатовекторності, але також і в аспектах двосторонніх взаємин з окремими країнами світу. У зв'язку з цим виникає питання стратегічного партнерства, яке виглядає досить заплутаним, оскільки ми часто зараховуємо до стратегічних партнерів держави, з якими у нас існують звичайні добрі стосунки. Іноді мається на увазі скоріше потенціал розвитку взаємин, аніж реальний стан речей. Вибір стратегічно важливих партнерів — це питання ефективності нашого включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей в сучасному геополітичному просторі. Точно кажучи, Україна ще не має реальних і надійних стратегічних партнерів. Їх пошук і визначення, розвиток потенціалу взаємин з ними до рівня стратегічного партнерства — тривалий і складний процес, який залежить від багатьох чинників. Стосунки стратегічного партнерства передбачають високий ступінь взаємозацікавленості як в геоекономічному, так і в геостратегічному ракурсах.

За умов балансування можливі такі лінії поведінки держави, як політика інтеграції в європейські структури, посилення стратегічного співробітництва із США, розвиток рівноправного партнерства з РФ. Але, зрозуміло, подолати геостратегічну ізоляцію Україна може насамперед шляхом повної структурної модернізації свого економічного потенціалу й набуття статусу потужної регіональної держави.

Європейський статус України ще породжує численні суперечки, бо її довгострокова орієнтація на Схід та розрив безпосередніх зв'язків із Заходом дають себе знати і по цей день, але все ж таки важко заперечувати очевидні факти, що свідчать про належність України до Європейської спільноти. Греко-римська цивілізація у вигляді православно-християнства прийшла в Україну з Півдня, з Візантійської імперії, культурного центру тяжіння країн Середземномор'я приблизно в ті ж часи, коли ця цивілізація опанувала також і північну частину Європи. Потім зв'язки з Константинополем були порушені, але після татаро-монгольського поневолення Україна знову орієнтується на Захід, а згодом складає частину польсько-литовської держави.

Утиски з боку польської шляхти штовхнули український народ, що почав створювати власні самоврядні структури, а врешті-решт і козацько-гетьманську державу, в бік православної Московської Русі.

У складі Російської імперії Україна занепадає як самостійна нація, однак все таки зберігає опосередкований зв'язок з європейською

цивілізацією. Україна завжди була прилученою до Європи не тільки в географічному, але і в культурному відношенні, хоча не можна відкидати значних впливів на неї тюрко-ісламського Півдня і Сходу.

Після проголошення Україною незалежності процеси її інтеграції в Європу набули значного прискорення, проте, якщо пустити їх на самоплив, то можна очікувати несприятливої для розвитку української нації економічної та психологічної експансії з боку Заходу. Так, наприклад, може виникнути загроза перетворення України на сировинний придаток Європи. Таким чином буде лише змінено північно-східну залежність країни на західну. Процес входження України в Європу і світову цивілізацію повинен бути контрольованим та спиратися на ґрунтовну й послідовну концепцію.

Входження в Європу для нас вигідне лише за умови визнання за Україною права на місце, відповідне її гідності та потенціалу. Якщо ми зможемо подолати власні труднощі, побудувати сильну національну економіку, створити розвинуте громадянське суспільство, тоді інтеграція відбудеться цілком природно, за прийнятною для нас моделлю.

Стратегія повернення України в Європу має спиратися на реальні можливості українського економічного, соціально-політичного, воєнного і духовно-інтелектуального потенціалу. Аналіз дійсного стану речей свідчить, що, по-перше, цей процес буде тривалим, важким, але безповоротним. По-друге, він є багатомірним, бо включає в себе ряд більш конкретних процесів, що диференційовані відповідно до складного характеру розвитку самого Європейського співтовариства.

Захід в цілому продемонстрував свою переважну зацікавленість у розвитку відносин з Росією як правонаступницею СРСР, тоді як відносини з Україною він розглядає як щось вторинне. Захід і Росія знайшли спільну мову в питанні ядерного роззброєння України, створивши ситуацію міжнародної ізоляції нашої держави. Зберігається небезпека перетворення України на “буферну зону” між НАТО і Росією, що є чи не найгіршою з усіх можливих геополітичних позицій. Шанси до вступу України в НАТО в недалекому майбутньому залишаються проблематичними, тоді як вступ до євразійського альянсу є для неї небажаним.

Національні інтереси України в північно-східному напрямі, у розбудові відносин з Росією, полягають у збереженні миру й стабільності, в запобіганні будь-яким гострим конфронтаціям, що можуть бути спровоковані певними силами тієї чи іншої сторони. Враховуючи, що економічна нестабільність може призвести до політико-економічної кризи в Росії та приходу до влади більш шовіністично налаштованих сил, які візьмуть курс на політику імперського реваншизму, в інтересах України створити стратегічну систему протидії для запобігання можливій загрозі з боку цих сил.

За умов істотного скорочення масштабів співробітництва в економіці найбільш дієвим засобом російського впливу на позиції України залишається політика в сфері енергопостачання. У разі скорочення видобутку енергоносіїв у Росії та загострення в ній соціально-економічної ситуації Україні слід очікувати на більш жорстку позицію свого партнера в ході переговорів щодо погашення українською стороною заборгованості за спожиті енергоносії й висунення російською стороною вимоги здійснити розрахунки шляхом надання їй контрольних пакетів акцій ключових для України господарських об'єктів.

Якщо придивитися уважніше до потенціалу українсько-російських відносин, їх глибинного підґрунтя, то не можна не визнати, що істотних, історично й економічно зумовлених причин для їх погіршення все ж таки немає. Обидві країни є справді спорідненими в цивілізаційно-культурному відношенні, мають спільні економічні інтереси й здатні проводити узгоджену політику стосовно інших держав. Аналізуючи причини непорозумінь в українсько-російських відносинах, не можна не дійти висновку, що вони мають переважно суб'єктивний характер, тобто обумовлені інтенціями, поглядами, прагненнями домінуючих у цих країнах політичних еліт.

Найголовнішою причиною непорозумінь є, безумовно, позиція росіян щодо самих себе — як представників великодержавної нації, а щодо українців — як етносу вторинного, селянського, неспроможного до самостійних політичних дій. Вважаючи себе єдиною правонаступницею СРСР, Росія просякнута амбіціями стосовно відновлення макropolitичної державної структури на євразійському просторі.

Можна також дорікати й українцям, які, захопившись ідеєю розбудови власної суверенної держави та відновлення власної національно-культурної ідентичності, іноді занадто різко відособлювалися від росіян. Проте ця “провина” має певне виправдання — необхідність протидії імперським амбіціям Росії та її політичному й економічному тискові.

Україна обрала за головну зовнішньополітичну мету європейський вектор інтеграції, що також призводить до нарощування певної “конфронтаційності” у відносинах, обумовленої, зокрема, побоюваннями Росії, що її інтереси в процесі “європеїзації” України будуть знехтувані.

Для Росії на одному з перших місць стоїть завдання інтеграції пострадянського простору, хоча російські пріоритети в цьому напрямку й зміщуються: визнавши неефективними для досягнення своєї мети механізми СНД, Росія головну увагу починає приділяти зміцненню Митного союзу та системи Пакту про колективну безпеку.

Приймаючи важливі концептуальні документи, що мали б визначати стратегію її поведінки у відносинах з іншими державами, в тому числі й в галузі безпеки, Україна не дбає про їх практичну реалізацію, а діє відповідно до міжнародної кон'юнктури. Водночас Росія, ухваливши низку документів стратегічного значення, послідовно втілює визначений ними комплекс завдань і таким чином підвищує свій авторитет.

Україна, не маючи чіткої стратегії поведінки у відносинах з РФ, багато втрачає внаслідок цього, бо виглядає країною непередбачуваною, яка діє без урахування своїх стратегічних пріоритетів, і на яку у зв'язку з цим можна здійснювати зовнішній тиск без огляду на її інтереси. Узгодження пріоритетів і національних інтересів України та Росії потребує постійного діалогу на вищому рівні, підкріпленого різними формами взаємодії гілок влади, науково-аналітичних структур та об'єднань громадян.

Замість того щоб дбати про економічну привабливість України, її політична верхівка ставить державу в позицію прохача чи то дешевого газу і нафти, чи іноземних інвестицій та інших форм допомоги. Нікому в світі не потрібні утриманці, тим більше такі, які надану їм допомогу невідомо куди дівають. Ще більше в світі не поважають брехливість у міжнародних відносинах, оскільки вона є ознакою слабкості й невпевненості в своїх силах.

Росія після кризи 1998 р. стала на шлях розбудови дієздатної економічної системи. Мобілізуючи внутрішні інтелектуальні та матеріальні ресурси, Росія наполегливо шукає механізми реалізації своїх національних інтересів, діючи при цьому здебільшого егоїстично, але досягаючи потрібного ефекту. Отже, Україні надалі важко розраховувати лише на "дружні стосунки" з РФ, а певні послаблення тиску з боку Росії відбуватимуться лише за умов досить істотних поступок з боку України в площині геополітики, зокрема: у військово-політичній сфері та в економічних стосунках.

Пасивність України призводить до того, що вона стає привабливою для Росії лише у якості геополітичного простору та об'єкта економічної й гуманітарної експансії, а не як рівноправний суб'єкт з яким можна співпрацювати. Спровокована багато в чому самою Україною недовіра до неї з боку як Росії, так й інших впливових країн світу є чи не найбільшою втратою нашої держави.

Світові інтеграційні процеси обумовлені загальними тенденціями глобалізації міжнародного життя та економічної модернізації. Долучитися до цих інтеграційних процесів має кожна країна, яка не бажає залишитися на периферії цивілізованого світу і прагне досягти сучасного рівня добробуту, економічної та соціальної стабільності й безпеки. Свідченням ефективності механізмів інтеграції можна вважати успіхи, яких досягли країни Європейського Союзу.

Разом з тим протягом усього періоду існування нових незалежних держав на теренах колишнього СРСР не вщухають розмови про необхідність їх інтеграції. При цьому всім зрозуміло, що створення в євразійському просторі ще однієї спільноти на взірць Європейського Союзу навряд чи є можливим і доцільним. Але фактично під інтеграцією пострадянських країн розуміється відновлення великої держави в пострадянському просторі під егідою Росії, хоча ідеологічні засади цієї великої держави в уявленні різних політичних сил відрізняються.

“Лівий інтеграціонізм” передбачає повернення до влади комуністичних сил та відновлення тоталітарного суспільства під егідою того ж таки московського Центру, з можливим просуванням по шляху технічної та господарської модернізації за китайським аналогом. Така інтеграція приваблює старше покоління та зубожіле населення, оскільки може забезпечити певний, звичний їм з радянських часів, порядок, а також мінімальний рівень соціального захисту. Особливий акцент робиться на наявності “спільного ворога” у вигляді НАТО і світової буржуазії та на необхідності організації спільної системи безпеки. При цьому замовчується, що з точки зору соціально-економічного розвитку це шлях, який веде до міжнародної ізоляції та до знищення національної державності, а тому — це шлях у глухий кут. На ґрунті російської великодержавності позиції комуністів збігаються з позиціями партій демократичного і реформаторського спрямування.

Розбіжності торкаються лише тактики відновлення й характеру великої держави, яка, на думку комуністів, має бути соціалістичною, а не буржуазною, а для цього слід рішуче застосовувати силові методи, на відміну від “м’яких” економічних і дипломатичних засобів, які більше влаштовують демократів.

Ліві сили України також закликають до зміни зовнішньополітичного курсу держави в напрямку реставрації СРСР. Першим кроком має бути формування потужного інтеграційного поля з кількох колишніх радянських республік або, принаймні, у вигляді об’єднання України з РФ та Білоруссю. Водночас передбачається протидія всіма можливими засобами розвитку співробітництва України з міжнародними економічними та військово-політичними структурами, які, на думку лівих, реалізують інтереси лише певних розвинених промислових країн світу.

Ідеологія “слов’янської інтеграції” в основних рисах збігається з ідеологією “лівого інтеграціонізму”, але, враховуючи певну відразу частки населення до віджилих комуністичних гасел, прагне замінити комуністичні гасла гаслами об’єднання слов’янських народів (насамперед російського, білоруського та українського) під егідою Росії.

З погляду історії, ідея об’єднання “трьох братніх народів”, що “вийшли зі спільної колиски” — Київської Русі, не витримує жодної критики. Так само “братніми народами” можна називати українців,

білорусів і поляків, які “вийшли зі спільної колиски” Речі Посполитої — держави пізнішого періоду (XVI— XVII ст.), коли, власне, й формувалися соціокультурні засади існування цих народів.

Ідея прискореної інтеграції слов'янських трьох держав СНД побудована на приналежності цих держав до єдиного культурного поля “православно-слов'янської” цивілізації та на ностальгічних настроях частини населення цих країн за радянським минулим. Оскільки у якості систематизуючого чинника інтеграції виступає Росія, “братні народи” мають прилучатися до світової макроекономічної системи не безпосередньо, а лише через Московський центр. Фактично ж ця ідеологія спрямована на консервацію та гальмування реформ у національних республіках. Ситуація в Білорусі може бути охарактеризована як практичне збереження в ній радянського ладу, що, у поєднанні з майже повною ізоляцією країни на міжнародній арені, призвело до значного гальмування в ній реформаторського процесу.

Підписання між Білоруссю та Російською Федерацією Договору про утворення Союзної держави трактується російськими аналітиками в антизахідному ключі, відтісняючи на задній план економічні аспекти. Більшість експертів і в Москві, і в Мінську поділяють думку, що об'єднання їхніх держав — це в першу чергу вирішення питання щодо зміцнення їх національної безпеки за умов нової політичної реальності в світі. На відміну від співробітництва в галузі економіки, взаємодія цих двох держав у оборонній сфері є набагато успішнішою. В результаті утворення Союзної держави Росія отримала ряд важливих геополітичних переваг: це значно підсилило сухопутні сили РФ у регіоні та стало вагомим фактором протидії ймовірному створенню інфраструктури НАТО в Прибалтиці.

Але разом з тим зрозуміло, що російсько-білоруське військове співробітництво, рівень якого вищий, аніж рівень взаємодії сторін в інших галузях, не може бути головною рушійною силою для реальної інтеграції Росії та Білорусії. Зараз важко оцінювати, наскільки цей процес може бути ефективним і наскільки він сприятиме економічному розвитку обох країн. Можна тільки зазначити, що кожна з цих держав шукає свої шляхи виходу з економічних негараздів, керуючись власними національними інтересами.

На думку російських геополітиків, зі створенням Союзної держави значення України в планах західних геостратегів щодо формування другого (після Центральної та Східної Європи) “буферного” поясу навколо РФ значно зменшується. Це також зменшує “потенційну недружність” України, яка б могла входити разом із балтійськими державами та Білоруссю до такого поясу в разі приходу в Білорусі до влади прозахідних політиків.

В Україні також є багато прихильників ідеї “слов'янської інтеграції”. З демагогічною заявою про підтримку російсько-білоруського

Договору виступила наприкінці грудня 1999 р. група народних депутатів Верховної Ради України, вимагаючи провести референдум щодо вступу нашої держави в новий Союз. Але на відміну від Білорусі, де третина населення виступає за союз слов'янських держав, в Україні ані населення, ані політична еліта в більшості своїй не сповідують цієї ідеї. Навіть в РФ ідея Слов'янського союзу поділяється не дуже широким колом політиків і політологів. На думку їхніх політичних опонентів, утворення такого союзу означало б самозамкнення в межах одного макрорегіону і протиставлення себе іншим народам РФ (зокрема тюркським), що може спричинити етноконфесійні конфлікти. Конфліктні ситуації виникли б і в Україні у зв'язку з тим, що це суперечить етнічним інтересам кримських татар та менталітету населення Західної України.

Для України інтеграція у північно-східному напрямку може стати “третім Переяславом”¹. Терміном “Переяслав” позначають різні моделі (унія, союз, пряме включення) прив'язування України до російського геополітичного простору. “Першим Переяславом” називають входження Гетьманської держави під руку московського царя, “другим” — входження УРСР до складу СРСР у 1922 р., “третім” — нову модель включення України до складу євразійського утворення під незаперечним домінуванням Москви. Різні варіанти пострадянського інтеграціонізму мають на меті саме такий розвиток подій.

“Ліберальний інтеграціонізм” (позиція ідеологів перебудови доби Горбачова, сучасних російських ліберал-реформістів та їхніх українських однодумців) передбачає, що пострадянські держави поступово прилучатимуться до світової макроекономічної системи, але не безпосередньо, а через Московський центр. У ліберальних формах інтеграції зацікавлені російські фінансові олігархи та транснаціональні корпорації, які, спираючись на залежні від них українські фінансово-промислові групи, мають на меті поставити під свій контроль найбільш потужні українські підприємства.

Ідеї “фундаменталістського інтеграціонізму” сповідують російські націонал-патріоти, діячі РПЦ МП, прихильники Великої Росії, які традиційно вважають українців і білорусів лише гілками великоруського етносу, а отже, відмовляють їм у праві на самостійну державність. Інтеграційна модель цих авторів передбачає включення Білорусі та України до складу РФ на правах автономних республік або ж навіть, як пропонують деякі російські політики, на правах окремих губерній.

Інтеграціоністські ідеологеми євразійської орієнтації мають багато спільного — всі вони побудовані на ідеї відновлення імперії, а головним каменем спотикання в цьому процесі їхні автори вважають існування незалежної України. Дивлячись на речі об'єктивно, можна визнати, що така думка має підстави, оскільки відновлення Російської ім-

перії в будь-якому варіанті неможливе без встановлення російського контролю над Україною.

Російські ЗМІ активно відстоюють думку, що будь-який процес, поймає назву інтеграційним, є абсолютне благо, але при цьому тих, хто заперечує особливу, керівну й спрямовуючу роль Росії як інтеграційного центру для пострадянських країн, таврують як супротивників інтеграції. Насправді ж, у Росії під інтеграцією мають на увазі, хоч і не завжди про це кажуть уголос, творення москвоцентричної наддержави. Яскравим зразком бачення проміжних та кінцевих етапів такої інтеграції є проекти Митного союзу або ЕврАзЄс, а останнім часом — і Єдиного економічного простору, в яких структурно закладено російське домінування. Ідеї домінуючого центру радикально відрізняють ідеологічні засади російських проектів інтеграції від засад Європейського Союзу.

І російська преса, і російські політики дуже ревно ставляться до спроб знайти інший, окрім Москви, центр інтеграції на пострадянському просторі. Досить згадати, як було зведено нанівець інтеграційні ініціативи Н. Назарбаєва або ж з якою неприхильністю ставляться в Росії до такого неформального угруповання пострадянських країн, як ГУУАМ. Ще більше невдоволення російських політиків викликають будь-які намагання колишніх республік СРСР брати участь в інтеграційних процесах за межами пострадянського простору.

Урядові кола РФ демонструють зацікавленість в активних інтеграційних процесах у межах колишнього СРСР з тим, щоб швидше відновити єдиний економічний, політичний, військовий і військово-промисловий простір із спільною внутрішньою, зовнішньою та оборонною політикою. Відновлення єдиного військово-політичного простору на теренах колишнього СРСР, по-перше, фактично змусить нині незалежні держави брати участь у забезпеченні національних інтересів Росії; по-друге, означатиме для цих держав необхідність фінансування можливих російських військових акцій та пряму участь у можливих регіональних, етнічних та інших конфліктах на теренах колишнього СРСР; по-третє, ці країни як “реінтегровані” партнери Російської Федерації неминуче зазнають негативних змін у ставленні до себе з боку Заходу та США, країн-членів Європейського Союзу, всіх нинішніх чи потенційних конкурентів РФ. Неважко передбачити, що приєднання України до імперії під егідою Росії неминуче супроводжувалося б серйозним внутрішнім розколом в українському суспільстві.

Домінування російських мас-медіа в інформаційному просторі України надає можливість нав'язувати їй населенню відповідне до інтересів РФ розуміння міжнародних подій, створювати у російськомовних колах українського суспільства негативний імідж щодо самої України, де начебто влада знаходиться в руках “націоналістів”, які

тільки й прагнуть того, щоб утискувати росіян та російськомовне населення. Така інформаційна політика на тлі розгорнутої пропаганди про неспроможність керівництва України здійснити необхідні перетворення та створити умови для процвітання країни сприяє підсиленню амбіцій Російської держави, стимулює проросійські настрої в українському суспільстві.

Вплив євразійських інтеграціоністів у більшості нових незалежних держав має локальний характер, поширюється переважно на певні прошарки населення, не зацікавленого в національно-демократичних перетвореннях. На жаль, поки що в Україні є чимало пересічних громадян, які досі відчують себе частиною “радянського народу”, а зростаюче зубожіння переважної більшості населення та швидке збагачення небагатьох нуворишів мимоволі спрямовують їхні думки в минуле з його відносним добробутом і стабільністю та відвертають їх від реформаторів та демократів, а, зрештою, і від української державності, посилюють у них антизахідні настрої.

Російські політики намагаються поступово і непомітно підмінити ідею взаємовигідного економічного співробітництва у пострадянському просторі політико-економічною та військово-політичною інтеграцією колишніх союзних республік під егідою Москви. При цьому ігнорується безперечність того факту, що ідея відновлення втрачених зв'язків у рамках колишнього СРСР не може бути реалізована, оскільки починаючи з 1980-х рр., та особливо з розпадом СРСР у країнах СНД відбулися й досі відбуваються безповоротні структурні зміни, і отже, тільки в контексті цих перетворень доцільно вести мову про інтеграцію.

Політична еліта РФ у проведенні в Україні політики реінтеграції імперії розраховує насамперед на підтримку місцевої політичної еліти в “потенційно сепаратистських регіонах” України, зорієнтованих на Росію, на “прокомуністичну опозицію”, на економічні інтереси частини директорського корпусу і, зрозуміло, на російськомовне населення. Політика РФ спрямована на утворення союзних взаємин з Україною, але аж ніяк не на підтримку української економіки або сприяння проведенню в Україні реформ. Йдеться про суто політичну прив'язку України до інтересів Російської Федерації.

Серед російських експертів в останні роки починає переважати ідея “інтеграції знизу”. Така інтеграція виглядатиме як реалізація прагнень національних суб'єктів економічної, соціальної та культурної діяльності до створення, організації й функціонування таких суспільних інституцій, які можуть утворити спільне ядро тяжіння для населення пострадянських країн. Діяльність цих інституцій полягатиме у здійсненні в різних формах виробничої кооперації, економічних контактів та співробітництва в різноманітних галузях. Провідна роль

відводиться заснуванню промислово-фінансових груп або транснаціональних корпорацій. До числа впливових каналів інтеграції, які поки що недостатньо використовуються, політики відносять “творчих працівників і вчених”, які начебто “зрозуміли, що національні кордони в науці та культурі неможливі”.

Особливо небезпечним слід вважати ледь приховане прагнення політичних кіл РФ до включення в нову схему інтеграції так званих невизнаних держав, до яких відносять Придністров'я, Абхазію, Південну Осетію, а в перспективі — Крим та інші “державки”, що можуть виникнути в умовах послаблення центральної влади в Україні. Цілком вірогідним є використання механізму інтеграції, неодноразово випробуваного Москвою, згідно з яким на теренах сусідніх країн утворюються лояльні до Росії режими місцевої влади з наступним проголошенням їхньої самостійності та приєднанням до Союзної держави. Реалізація подібного проекту інтеграції в нашій державі неминуче супроводжуватиметься серйозним внутрішнім розколом в українському суспільстві, призведе до посилення в ньому лівих настроїв і до його можливої регіональної дестабілізації.

Якщо говорити про глибинну прагматику, пов'язану зі справжніми інтересами російського народу, які полягають у досягненні високого рівня добробуту за рахунок модернізації економіки, проведення демократичних реформ, включення Росії в глобальні процеси, забезпечення стабільності й безпеки шляхом розвитку рівноправних відносин з іншими народами, то цій прагматичній суперечать такі тенденції, як утискування свободи слова та інших прав громадян, нарощування силової компоненти у вирішенні питань в різних сферах суспільного життя і т. ін. Ліберальні ідеї, якими переймається весь світ, сприймаються частиною сучасного російського суспільства як декларації та риторика, бо в уяві цих росіян світ побудований конфронтаційно, в ньому панує культ сили, з допомогою якої буцімто лише і можливо підтримувати порядок. Заради справедливості скажемо, що ці ідеї сповідаються не тільки в Росії, а й у багатьох інших країнах світу.

Жорстка прив'язка України до нової інтеграційної моделі в просторі СНД означатиме, що Україна відмовилась від самостійної європейської політики, а згодом і від будь-якої самостійності у зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних справах. Вхідження України в інтеграційні процеси країн пострадянського простору під егідою Росії не повинно відбуватися за рахунок згорання її інтеграції з європейською спільнотою. Інтеграція України в Європейську структуру — це досить тривалий і тяжкий процес, яким, до речі, був і процес становлення самої Європейської спільноти — процес визрівання “знизу”, з самого фундаменту, а не конструювання “зверху”. Можна

очікувати, що тривалість процесу входження України в європейські структури є співмірною з тривалістю розбудови самих цих структур.

Найбільш проблемними для української зовнішньої політики можна вважати два питання: про “входження України в Європу” без будь-якої явної або неявної конфронтації з Росією, яка це входження сприймає, м’яко кажучи, несхвально, а також про можливість зближення України з Росією без істотних обмежень для просування України в європейському напрямі. Вирішення цих питань означає для України визначення збалансованого зовнішньополітичного курсу як на сучасному етапі, так і в довгостроковій перспективі.

У більш широкому міжнародному контексті питання можливого зближення України з Росією та Європою слід розглядати у площині визначення європейської ідентичності обох країн. Україна та значна частина Росії географічно розташовані в Європі, мають спільну з іншими європейськими народами історію, належать до християнської цивілізації з її традиційними ціннісними орієнтирами. Однак попри ці, здавалося б, очевидні свідчення приналежності їх до Європи часто ведуться дискусії щодо визначення східних кордонів європейського світу. У сфері невизначеності знаходяться також і країни Південно-Східної Європи, які історично вийшли з лона колишньої Османської імперії, але у перспективі європейці погоджуються визнати їх європейську ідентичність, хоча й не ідентифікують як Європейську державу саму Туреччину, яка географічно лише частково розташована в Європі. Питання визначення європейської ідентичності не обмежується суто культурологічними міркуваннями, а часто переходить у площину соціально-економічну та політичну, особливо, коли мова йде про стратегію розширення Європейського союзу до його можливих кінцевих меж. На думку багатьох як західних, так і російських політологів, ці межі визначаються західними кордонами країн СНД.

Важливо зазначити, що питання європейської ідентичності загострилося порівняно недавно, саме у зв’язку з посиленням процесів європейської інтеграції в 1990-ті роки. Посилення європейської консолідації потребує також і посилення процесів відчуження європейських країн від “інших”, начебто не зовсім європейських країн. Щодо останніх європейці вважають за можливе налагоджувати з ними співробітництво, сприяти процесам їхньої соціально-економічної трансформації, але не поспішають принципово вирішувати питання про їх “європейскість”.

Такі погляди мають певну підтримку і з боку Росії, в якій багато хто схильний думати, що Росія торує особливий “євразійський” шлях розвитку, який є її історичною долею, наслідком її культурної самобутності, приналежності до окремої православної цивілізації. В Україні багато політиків також поділяють цю думку, але розмірковують більш заземлено: оскільки Європа нас не сприймає та не бажає

вважати “своїми”, отож ми маємо йти або своїм особливим, або “євразійським” шляхом. У цих поглядах є частка правди, але лише частка, бо такі погляди, зрештою, є однобічними. Істина може бути знайдена з переходом до аналізу більш глибоких засад європейської ідентичності, не пов’язаних із політичною кон’юнктурою чи ідеологічними схемами. Але, якщо ми визнаємо прийнятним вихідний принцип розподіл Європи на дві частини — Західну і Східну, то неодмінно виникатимуть ті або інші розподільчі лінії та відновлюватимуться ті або інші види конфронтації.

Існування спільних для Європи екологічних проблем типу Чорнобильської, проблем загальноєвропейської безпеки та світового економічного розвитку переводять питання цивілізаційної та культурної приналежності тих чи інших країн в іншу площину — площину налагодження діалогу між ними. На часі — формування нових моделей ідентичності, що домінуватимуть у XXI ст.

Разом з тим, пошук основної моделі власної геополітичної ідентичності ще триває як в Україні, так і в Росії. Більше того, на думку З. Бжезинського, якщо європейський вибір України як центральноєвропейської держави буде чітко визначений і Україна широкими кроками йтиме цим шляхом, то це неодмінно вплине й на процеси ідентифікації самої Росії. І зворотно — якщо Україна піддається російським амбіціям щодо відновлення імперії, то її європейське майбутнє знову буде під загрозою, а то й стане зовсім неможливим².

Європа шукає оптимальну для себе модель взаємовідносин із Росією та іншими сусідами на Сході з метою реалізації власних інтересів у сфері співробітництва й безпеки. Балансуючи між євроатлантичною та континенталістською парадигмами зовнішньополітичного мислення, Європа бажала б віднайти засоби їх органічного поєднання та в стратегічній перспективі побудувати безконфліктну схему взаємодій з Росією та США. Перешкодою на цьому шляху є нарощування авторитарних (телурократичних) тенденцій у внутрішньополітичному житті самої Росії, а також відповідна реакція на ці процеси лідера атлантичного світу — США, які перебувають у зручніший, ніж Західна Європа, геополітичній позиції стосовно Москви та не виявляють прихильності до євразійства.

Росія визнається європейцями як стратегічний партнер з відповідними обов’язками у справі підтримання стабільності в Європі. На Заході враховують певне погорсткішання зовнішньополітичного курсу Росії разом зі зростанням силової детермінанти в методах проведення нею внутрішньої політики. Загальний підхід Європи до Росії — залучення Росії до європейської системи безпеки, але водночас перешкоджання надмірному зростанню впливу Москви в інших сферах європейського життя.

Старі стереотипи мислення весь час схиляють західноєвропейську спільноту до відпрацьованої ще за часів СРСР схеми розподілу геополітичних сфер впливу (трохи, правда, зміненої) — по лінії західних кордонів країн СНД. У відповідності з цим можна говорити про певну стриманість європейських держав у питанні розширення НАТО та ЄС за рахунок колишніх радянських республік (крім країн Балтії), прагнення “не дратувати” Москву еко- номічною та політичною підтримкою національних урядів пострадянських країн, зміцненням військового співробітництва з ними. Водночас зрозуміло, що такі схеми мислення не мають майбутнього.

Стратегічні інтереси європейського світу вимагають більш масштабної економічної та політичної експансії в різних регіонах, включаючи євразійський простір. Якщо Європейський союз замикається лише на внутрішніх європейських інтересах, автоматично нарощуватимуться тенденції до економічного, політичного й гуманітарного занепаду Європи. Вона програватиме на глобальному рівні, хоча, безумовно, зможе забезпечувати власні інтереси на рівні регіональному.

Навряд чи сьогодні можна говорити про існування глобальної європейської геостратегії, співмірної американській. У глобальних питаннях Європа дотримується атлантичної, тобто американської, геополітичної парадигми, і до останнього часу це було виправдано. Відносини з іншими країнами світу ключові європейські держави традиційно будували на двосторонній основі й зміцнювали свої впливи в світі завдяки використанню зв’язків, які історично склалися ще за колоніальних часів, тобто в тих регіонах, де ці держави домінували економічно.

Але подальший розвиток процесів внутрішньої консолідації Європи за логікою вимагатиме від європейців осмислення проблеми консолідації своїх геополітичних та гео економічних інтересів у зовнішньому світі, причому на глобальному рівні. Не обов’язково така консолідація має виглядати як альтернатива лідерству США чи як конфронтація до Москви. У межах цивілізованої конкуренції глобальних інтересів Європа обов’язково має визначитися як впливовий геополітичний суб’єкт, інакше вона тяжітиме до самоізоляції з усіма негативними наслідками для власного майбутнього.

Певні кроки в напрямку консолідації зовнішньополітичних інтересів Європи можна вже спостерігати. Поряд зі зміцненням провідної ролі структур НАТО в системі безпеки західного світу має місце тенденція до розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках — насамперед у регіонах Центральної та Східної Європи й далі — в бік Кавказу та, можливо, Центральної Азії. Свідченням цього може бути розробка проектів розбудови системи транспортних комунікацій нового “Великого шовкового

шляху” з відповідною інфраструктурою. Практично реалізація подібних проєктів означає формування орієнтованого на Європу гео економічного простору з відповідним включенням проміжних країн у сферу європейських інтересів.

Росія передбачає у європейському просторі спрямувати свої зусилля в напрямку зменшення політичного та військового впливу США й окреслити “зони відповідальності” з державами Західної Європи. До російської зони мають бути віднесені пострадянські країни. Такий розподіл створить нову євразійську модель колективної системи безпеки на ґрунті російсько-європейських домовленостей.

Питання розширення Європейського союзу розглядаються РФ під кутом зору посилення європейського центру геополітичного тяжіння з можливим послабленням впливів США на європейські процеси. Росія в цілому не проти розширення ЄС, але прагне до того, щоб її інтереси в цьому процесі були враховані. Формування військової складової Євросоюзу, на думку Москви, має бути відокремлено від планів розвитку Північноатлантичного Альянсу. Росія, однак, орієнтуватиметься на розвиток двосторонніх відносин не з ЄС, а з найбільш впливовими європейськими державами, насамперед з Францією та Німеччиною.

Не маючи реальних важелів впливу на політику розширення НАТО, Москва прагне включитися в процеси прийняття тих рішень Альянсу, які, на її погляд, зачіпають інтереси РФ. У цілому РФ тримає курс на зміцнення континенталістських або євразійських елементів у європейських країнах і всіляко перешкоджає нарощуванню євроатлантичних тенденцій розвитку.

Україна може пов’язувати своє майбутнє з геополітичною парадигмою, побудованою на консолідованих інтересах європейського світу. Українською політичною елітою здійснюються пошуки можливостей для введення країни в систему міжнародного спілкування через відповідні європейські структури. Наша держава очікує від Заходу також реальної економічної допомоги й політичної підтримки на міжнародній арені.

До останнього часу країни ЄС не сприймають Україну як частину Європейського світу. І справа, можливо, тут не тільки у відсутності належних реформ в Україні. Вступ до ЄС України передбачає попередні кардинальні зміни в геополітичному мисленні європейців.

Процес розширення НАТО на схід, розпочатий з прийняттям до цієї структури Польщі, Чехії та Угорщини та продовжений на Празькому самміті 2002 р. щодо наступної хвилі розширення, створює нову геополітичну ситуацію для України й ще гостріше ставить перед нею питання самовизначення: чи вважає вона себе дійсно європейською країною? Проблема лише посилюється із прийняттям до Альянсу суїдних з Україною Румунії, Словаччини та Болгарії.

Питання зміцнення співробітництва України з НАТО постає щоразу, коли загострюються відносини Росії із Заходом чи коли зміцнення військово-політичних зв'язків України з Росією позначається на євроатлантичних уподобаннях України. Фактично ситуація є досить суперечливою: без поступу демократичних процесів у Росії Україна приречена на вступ до НАТО, але зближення України з НАТО посилює національно-патріотичні й імперські амбіції РФ, а отже гальмує демократичні процеси в Росії й породжує все нові й нові хвилі тиску на Україну.

Україна має особливу позицію як щодо НАТО, так і щодо РФ. Декларуючи свій нейтралітет, вона прагне зберегти певний баланс взаємин із РФ і НАТО, хоча й відчуває час від часу посилення тиску то з одного, то з іншого боку. Такий стан не може бути стійким і довготривалим. Під дією відповідних зовнішніх та внутрішніх сил Україна врешті-решт опиниться в ситуації, коли необхідно буде здійснити остаточний вибір.

ДЖЕРЕЛА і ПРИМІТКИ

¹ *Кульчицький С.* Три Переяслави // Дзеркало тижня. — 2002 р. — № 33 (408).

² *Brzezinski Z.* Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space // *Ukraine in the World: Studies in the International Relation and Security Structure of a Newly Independent State* / Ed. By Lubomyr A. Hajda. — Harvard University, Cambridge, Massachusetts. — 1996. — P. 7.